

УДК-19-00-05

**“ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ТАЛАБА ЁШЛАР ЎЗИНИ-ЎЗИ АНГЛАШИНИНГ  
ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ”**

**Ганиева Халимахон Ахматхоновна**

*Фарғона Давлат Университети*

*Доцент. Фарғона, Ўзбекистон*

*Телефон: (90)-2748878*

**Zokirova Nozima**

*Психология йуналиши 1-курс магистри*

**Аннотация:** *Талим сифатини оширишда талаба ёшлар ўз-ўзини англашининг ижтимоий-психологик механизмларини ўрганиш бугунги куннинг долзарб муаммоларидан ҳисобланади. Чунки инсон ўзини тўла англамай туриб, ўз шахсий «Мен»и билан келишмай туриб, ўз билимларини мустаҳкамлаши, ўзини ривожлантириши, ўзга инсонни англаши, ўзгаларнинг ҳиссий кечинмаларини ичдан кечириши мумкин эмас.*

**Таянч сўз ва иборалар:** *Шахс, «Мен - концепция», ўз-ўзини англаш, интернал, экстернал, Дж. Роттер, «Назорат локуси».*

**“СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ САМОСОЗНАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ  
МОЛОДЁЖИ В ПРОВЕШЫНИИ КАЧЕСТВЕ ОБРАЗОВАНИЯ”**

**Ганиева Халимахон Ахматхоновна**

*Доцент Феранского государственного университета*

**Zokirova Nozima**

*Магистир 1-курса отделение Психологии*

**Аннотация:** *Сегодня социально-психологические механизмы самосознаний личности в повышении качества образования является одной из актуальных проблем, так как человек не осознавая себя полной мере, не находясь в согласии со своим «Я» не может понять и осознать внутренние переживания и чувства другого. Если у личности имеется самосознание, имеется собственное представление, то она устанавливает «внутреннюю дисциплину» в своей душе. И на основании этого воспитывает себя как духовно-просвещённый.*

**Ключевые слова:** *Личность, «Я-концепция», самосознание, интернал, экстернал, Дж. Роттер, «Локус контроля».*

**SOCIAL-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF SELF-CONSCIOUS OF YOUNG STUDENTS IN  
THE INCREASING OF QUALITY OF EDUCATION.**

**Ganiyeva KHalimakxon Akhmatkhonovna**

*Dotsent of Ferghana State University*

**Annotation:** *Today social-psychological mechanisms of self-conscious of youth in the increasing of the quality of education is one of actual problems. If a person can't understand him herself fully, he can't understand other's heart too. But if a person has it's own imagination about feeling and understanding he can make order in discipline in his heart, on the base of it he can educate himself and can understand in feeling of others.*

**Key words:** *Person, «I-conception», self-conscious, internal, external, J.Rotter, «Locus of the control»*

Одамнинг ўз-ўзини англаши, билиши ва ўз устида ишлаши аввало унинг диққати, онги бевосита ўзига, ўз ички имкониятлари, қобилиятлари, ҳиссий кечинмаларига қаратилишини тақозо этади. Яъни, ижтимоий хулқ-шахс томонидан уни ўраб турган одамлар, уларнинг хулқ-атворларига эътибор беришдан ташқари, ўзининг шахсий ҳаракатлари ва уларнинг оқибатларини мунтазам тарзда таҳлил қилиб боришни ҳам тақозо этади. Чунки инсон ўзини тўла англамай туриб, ўз шахсий «Мен»и билан келишмай туриб, ўзга инсонни англаши, ўзгаларнинг ҳиссий кечинмаларини ичдан кечириши мумкин эмас.

Шахснинг ўз-ўзи билан келишолмай қолишининг яққол кўринишини экзистенциал психологиянинг асосий ғояси бўлган экзистенциал фрустрация, мазмуний бўшлиқ мисолида кўриш мумкин. Шахсда мазмуний бўшлиқ, вакуум пайдо бўлдими, унда ҳаётга муҳаббат, мақсад сари интилиш, фаоллик сўнади, ҳиссизлик, эмоционал совуқлик, бефарқлик пайдо бўлади. Шунинг учун ёшларни ўзини-ўзи англаш, ўз тасаввурларига эга бўлиш, ўз руҳиятида «ички тартиб-интизом»ни жорий этиш ва шу асосда ўзини-ўзи руҳий-маънавий жиҳатдан тарбиялай олишга ўргатиш лозим. Чунки, шахс маънавияти ривожини аввало ўзини-ўзи англаш, кейинчалик ўз манфаатини англаш ва ниҳоят жамиятни таниш босқичларини тақозо этади, бу эса таълим сифатини ошишининг муҳим омили бўлиб хизмат қилади.

Шахсда ўз-ўзини англашнинг кўринишлари ўрин алмашиб боради, чунки ўзининг яқин ўтмишини баҳолаш, ҳозирги даврдаги, кундаги ҳаёт фаолиятида имкон борича қўйилган камчиликларни бартараф қилиш, муваффақиятга эришишнинг устивор йўллари танлаш, ўз имкониятини ташхис қила олишгина камолот сари етаклайди.

Психологияда инсон шахси билан боғлиқ тушунчалар ичида «Мен - концепция» тушунчаси алоҳида ўрин тутди. Бу тушунча шахснинг бошқалар билан муносабатини белгилаб берадиган ўзи ҳақидаги тасаввурлар тўпламидан иборат, деб изоҳланади. Таълим-тарбия жараёнида эса «Мен-концепция» янада муҳимроқ аҳамият касб этади, чунки педагог-ўқитувчи ёшларга ўзи ҳақидаги тасаввурлардан келиб чиқиб баҳо беради, уларга ўзи ўзлаштирган тажрибани узатади, сингдиради.

Агар ўқитувчи ижобий «Мен-концепция»га эга бўлса, яъни унда шахсий тўлақонлик ҳисси мавжуд, етарлича эмоционал барқарор ва етук бўлса, унда бундай ўқитувчининг ёшлар билан муносабати фақат ижобий тасаввурлар асосига қурилади, ўқитувчи ёшлардан ўзига нисбатан салбий муносабатни кутмайди, чунки бундай ўқитувчида ўз-ўзини баҳолаш билан боғлиқ муаммо бўлмайди. Ўз-ўзидан маълумки ўқитувчининг ижобий «Мен-концепция»си талаба шахси шаклланишига ижобий таъсир кўрсатади, чунки инсон ёшидан ятаъий назар ўз фаолиятига нисбатан ижобий баҳолашга эътиёж сезади, бундай муносабат ва ибрат эса талабада ижобий характер хислатларини шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. [1. 245б]

Талаба ёшларнинг келажакда юқори савияли, малакали мутахассис бўлиб етишиши, ихтисослик бўйича барқарор малакалар ва мустақкам билимлар эгаллаши келгуси «Мен» билан узвий боғлиқ равишда амалга ошади. Келажакда ўз соҳасининг маҳоратли кишиси, ташаббускор ва ташкилотчи шахс сифатида вояга етиши кўп жиҳатдан улар томонидан танланган идеал касб эгаси фазилатларини қунт билан ўзларида шакллантириб боришга боғлиқ. Бўлғуси мутахассиснинг тинимсиз изланишда бўлишлиги унда динамик «Мен»ни таркиб топтира боради, ижобий ва сифат ўзгаришларини оқилона назорат қила олиши, тўғри баҳолай билиши ушбу жараённинг асосий мезони ҳисобланади.

Психологияда шахснинг ўзини ўзи бошқариши билан боғлиқ бўлган «назорат локуси» назарияси мавжуд бўлиб, унга кўра, ҳар бир инсонда икки типли масъулият кузатилади. Биринчи типли масъулият шундайки, шахс ўзининг ҳаётида рўй бераётган барча ҳодисаларнинг сабабчиси, маҳсули сифатида фақат ўзини тан олади. Булар **интерналлар** бўлиб, улар ўзларига ишончнинг ортиқлиги, мақсадга эришишда қатъийлик, ўзини анализ қилишга мойиллик, мулоқотга киришувчанлик, одамларга хайрихоҳлик ва мустақиллиги билан ажралиб турадилар. Масъулиятлиликнинг иккинчи тури барча рўй берган ва берадиган воқеа, ҳодисаларнинг сабабчиси ташқи омиллар, бошқа одамлар деб ҳисоблайдиган **экстерналлар**га хос бўлиб, улар ўзининг имкониятларига ишонмаслиги, мақсадларини аниқ бўлмаган муддатларга суриши, ортиқча ҳаяжонланишлари, шубҳаланишлари, конформлиликлари, агрессивликлари ва оғир руҳий кайфиятга мойилликлари билан ажралиб туради. Экстерналлар ҳам ишларини қатъий регламентга асосланган ҳолда муваффақият билан бажара оладилар, лекин бошқа одамлар бошқаруви остида яхши бажарувчанлик хусусиятини намоён қиладилар. [2. 467б]

«Назорат локуси» тушунчасини фанга киритган америкалик олим Дж. Роттернинг фикрича, масъулиятни ўз бўйнига олишга ўргатилган болаларда хавотирлик, нейротизм, конформизм ҳолатлари кам учраркан. Улар ҳаётга тайёр, фаол, мустақил фикр юритувчилардир. Уларда ўз-ўзини ҳурмат ҳисси ҳам юқори бўлиб, бу бошқалар билан ҳам ҳисоблашиб яшашга сира ҳалақит бермайди. Шунинг учун ижтимоийлашувнинг муҳим босқичи кечадиган таълим муассасаларида ёшларга кўпроқ ташаббус кўрсатиш, мустақил фикрлаш ва эркинликни ҳис қилишга шароит яратиш керак ва бу ҳозирги кун сиёсатининг асосини ташкил этади. Шундан келиб чиққан ҳолда талаба ёшларда локус-назорат даражасини аниқлаш саволномасини ўтказдик. Саволномада психология йўналишининг

биринчи ва тўртинчи курс талабалари иштирок этишди. Респондентларнинг бундай тарзда танланишининг сабаби, олий ўқув юртига эндигина адаптация ҳосил қилган талабалар ва битирувчи курс талабаларининг ҳаётга, ўқишга, меҳнатга ва бошқа одамларга нисбатан муносабатларининг фарқ қилувчи томонларини ўрганиш ҳисобланади.

**Талаба ёшларда локус-назорат даражасини аниқлаш саволномасини натижалар бўйича кўрсаткичлари.**

1-жадвал

КУРС	ЭКСТЕРНАЛ		ИНТЕРНАЛ	
	Йигитлар	Қизлар	Йигитлар	Қизлар
I	2 6%	10 27%	20 53%	5 14%
IV	3 11%	10 34%	7 26%	8 29%

Битирувчи курс талабаларининг 45 фоизи экстерналлар бўлиб, улардан 34 фоизи қизлар, фақат 11 фоизи йигитлар, қолган 55 фоизи интерналларни ташкил этиб, уларнинг 26 фоизи йигитлар, 29 фоизи қизлардан иборат. Биринчи курс талабаларининг натижалари ҳам бизни қаноатлантирди. Чунки олий ўқув юртига эндигина мослаша бошлаган талабаларнинг 67 фоизи интерналлардир. Уларнинг 53 фоизи ватанимиз мудофааси хизматларида бўлиб, анчагина ҳаётий тажрибага эга бўлган ёшлар эканлиги билан характерланади. 33 фоиз экстерналлардан иборат бўлган ёшлар ичида фақат 6 фоизи йигитларни ташкил қилиб, қолган 27 фоизи қизлардан иборат.

Инсон ўзлигини рўёбга чиқариш ўзига боғлиқ эканлигини қанча тез тушуниб етса, у ҳаётга шунчалик чуқурроқ қарайди ва олдида муҳимроқ мақсадлар қўяди. Ёшларни тарбиялашда улар руҳиятига ўз-ўзини англаш туйғуларини сингдириш орқали психологик етукликка эришувини таъминлаш муҳимдир. Бу туйғу биологик ҳодиса эмас, балки ижтимоий ҳодисадир. Чунки, бу туйғу инсоннинг маънавий шаклланиши жараёнида вояга етади.

Психологик етукликка эга шахс турли ҳаётий вазиятлар ва шароитларни ҳушёр баҳолай олади. Бу ҳушёрлик амалийлик, воқеликни тўғри баҳолай олиш, шахсда ўзининг ютуқ ва камчиликларини, билим, малака ва қобилиятларини етарлича объектив баҳолай олишида намоён бўлади.

Бундай шахс ўз ҳиссиёти, кечинмаларини етарлича яхши назорат қила билиши, яъни ички интизомни юқори ривожланганлиги билан характерланиб туради. Психологик етуклик бошқа одамларнинг хоҳиш, истаклари, кечинмаларини тушуниш билан маълум даражада боғлиқ. Бу ўз навбатида мулоқотнинг, ҳамкорликнинг яхши йўлга қўйилишига, оилада, турли гуруҳларда ижобий муносабатларнинг ўрнатилишига имкон беради.

Буюк Суқрот ўз фалсафий баҳсларининг бирида ўзликни англаш ҳақида «аввал ўзингни бил» деб даъват қилган эди. Демак, билиш жараёнида муҳим босқич ёки билимнинг муҳим объекти инсоннинг ўзидир. Ўзликни англаш орқали инсоннинг маънавияти шаклланади. Психологик билимдонлик шахсни ўз-ўзини қўлга олишга, ўз-ўзига буйруқ беришга, ўз-ўзини қайта тарбиялаш ва ўз имкониятларидан тўғри фойдаланишга ўргатади.

Талабанинг ўз-ўзини идрок қилишини уни ижобий ишларга йўналтириш орқали ўстириш керак. Бунда талаба ижобий тажриба орттирсин, яъни ўзига, оиласига, гуруҳига, жамоасига манфаатли иш қилиб, олқиш олсин. Талабаларни жамоат ишларига кенг жалб этиш амалиётини кенгайтириш, бу ишдан манфаатдорлигини ошириш лозим. Талабанинг ўзини шахс сифатида англаши, ўз ижобий ва салбий сифатларини таҳлил қилиши, бошқа шахслар ичида ўз шахсини алоҳида ажратиш каби муҳим ижтимоий-психологик сифатларни шакллантиради. Бу эса шахсда ўз-ўзини назорат қилиш тизимини юзага келтиради.

Талабалик даврида ўзини бошқаришнинг таркибий қисмлари, ижодий тафаккур, муайян ҳаётий тажриба, ўзлаштирилган билимларни тартибга солиш асосида ҳис-туйғулар, қарашлар, ахлоқий қадриятлар, ўзлигини англаш ва барқарор эътиқод шаклланади. Шуларни ҳисобга олган ҳолда талаба ёшларнинг қизиқишлари, ҳаётий муаммоларини ўрганиб, улар ўртасида кўпроқ суҳбат, бадий кеча, учрашув ва мулоқотларни уюштириш, турли хил тўгарак, спорт секцияси, илмий тадқиқот уюшмаларини кўпайтириш, танлов, анжуман, мунозара, баҳс ва бошқа оммавий тадбирларни ташкиллаш лозим. Чунки психолог олим Жан Пиаженинг фикрича ёшларнинг ўз тенгқурлари билан турли мавзуларда қиладиган мунозара ёки баҳслари, ундаги эгоистик, шахсиятпарастлик моҳиятини сусайтириб, ўз-ўзини англаш билан бир қаторда ўзгаларнинг мавқеларини англаш ва ўзида шахсга хос сифатларни ҳам ўстиради.

#### АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Каримова В.М. Ижтимоий психология. Фарғона 2002. 245 б.
2. Кузьмин Е.С. Основы социальной психологии. ЛГУ 2001. 467 б.
3. Парыгин В.Д. Основы Социально-психологической теории. М. 2001. 252 б.
4. Петровский А.В. Социальная психология. М. 2003. 327б
5. Axmatxonovna, G. X. (2021). PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS OF THE SOCIAL ENVIRONMENT IN PERSONAL DEVELOPMENT. *EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Volume1 Issue02*, 717-724.
6. Ganieva, H. (2021). Social And Psychological Mechanisms Of Self-consciousness Of Students. *European Scholar Journal*, 2(4), 190-193.
7. Akhmatkxonovna, G. K. (2021). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF GENIOLOGY ASSIGNMENT IN YOUNG PEOPLE. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 335-337.

8. Akhmatkhonovna, G. K., & Jamshid, T. (2021). PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SUICIDAL BEHAVIOR OF MINORS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1053-1058.
9. Абдукаримова, Н. У., Ганиева, Х. А., Сафарова, Г. М., & Муйдинова, Ё. Г. (2020). МОРФОМЕТРИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИМФОИДНЫХ УЗЕЛКОВ (ПЕЙЕРОВЫХ БЛЯШЕК) ТОНКОЙ КИШКИ В ОНТОГЕНЕЗЕ. *Universum: медицина и фармакология*, (2-3), 20-25.
10. Абдукаримова, Н. У., Ганиева, Х. А., Сафарова, Г. М., & Муйдинова, Ё. Г. (2020). Морфометрическая характеристика лимфоидных узелков (пейеровых бляшек) тонкой кишки в онтогенезе. *Universum: медицина и фармакология*, (2-3 (66)), 4-4.
11. Ахматхоновна, Ф. Х., Тожимаматов, Ж., & Ўзбекистон, Ё. Я. (2021). янги Ренессанс бунёдкорлари. *Ёшлар–янги Ўзбекистон, янги ренессанс бунёдкорлари” мавзусидаги илмий-амалий анжуман материаллари*, 321-323.
12. Ахматхоновна, Ф. Х. (2021). Талаба ёшларнинг ўз-ўзини англашни ижтимоий психологик механизмлари. *ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ*, 46-49.
13. Akhmadkhonovna, K. G., Rustamovna, A. A., & Saydolimovna, Z. D. (2022). PSYCHOPHYSIOLOGY OF ADDICTION OF NERVOUS PROCESSES AND RAPIDITY OF RECYCLING OF INFORMATION IN YOUTH. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(3).
14. Ganieva, K. A. (2022). PSYCHOPHYSIOLOGY OF ADDICTION OF NERVOUS PROCESSES AND RAPIDITY OF RECYCLING OF INFORMATION IN YOUTH. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 607-613.
15. Ahmadjonov, N. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHIGAGI O 'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(5), 166-172.
16. Ahmadjonov, N. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHIGAGI O 'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(5), 166-172.
17. Ganieva, K. A. (2022). PSYCHOPHYSIOLOGY OF ADDICTION OF NERVOUS PROCESSES AND RAPIDITY OF RECYCLING OF INFORMATION IN YOUTH. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 607-613.
18. Ганиева, Х. А., & Закирова, Д. С. (2022). ЎСМИРЛАРДА ХАРАКТЕР АКЦЕНТУАЦИЯСИ. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(4), 548-553.
19. Ахматхоновна, Ф. Х. (2022). ШАХС ЎЗ-ЎЗИНИ АНГЛАШИНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(5), 89-95.
20. Ganieva, K. Iqboljon O'g'li, TJ (2022). Social psychological characteristics of the dysfunctional family. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(7), 71-75.

21. G'Aniyeva, X., & Tojimamatov, J. (2022). TALABA YOSHLARNING OILADA FARZAND TARBIYASI HAQIDAGI ZAMONAVIY TUSHUNCHALARINING PSIXOLOGIK TAHLILI. *Science and innovation*, 1(B7), 517-523.

22. Ganieva, K., & Tojimamatov, J. (2020). THE ATTITUDE OF PHYSICAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF MENTAL HEALTH OF PERSON. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества* (pp. 87-89).

23. G'Aniyeva, X. A., & Qambarova, M. A. Q. (2023). INTELLEKTUAL SALOHİYATLI YOSHLARNI TARBIYALASHDA O 'QITUVCHI IJTIMOİY INTELLEKTINING AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3), 449-454.

24. Axmatxonovna, G. A. X., & Iqboljon o'g'li, T. J. (2022). TALABA YOSHLARNING OILADA FARZAND TARBIYASI HAQIDAGI ZAMONAVIY TUSHUNCHALARINING PSIXOLOGIK TAHLILI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 600-606.